

SEBŐK FERENC

A Jagelló-kori rendiség kutatása a két világháború között

A XIX. századi nemesi hagyományok talaján kialakult tudományos történeti gondolkodásunk máig elfogadott eleme az a tétel, hogy az 1526-os mohácsi vereség vízválasztó a magyar törtételemben. E tekintetben egyetértés mutatkozik az egymást váltó, időnként igen eltérő történetfilozófiai alapon álló történetírói iskolák között.

Az önálló magyar állam bukása olyan pszichológiai tehertételt jelentett már a kortársak számára is, hogy az alól még a későbbi generációk sem tudták kivonni magukat. A történetírók sem voltak kivételek. A bukáshoz vezető út kutatását megnehezítette, hogy még a legkiemelkedőbb történészek sem tudták függetleníteni magukat a retrospektív szemlélet objektív véleményalkotást gátló tényezőitől. Ennek következtében a Jagelló-kor lényeges gazdasági, társadalmi, politikai és művelődéstörténeti mozzanatai torz értékelésben részesültek. A kutatók a bukás okainak feltárására irányuló igyekezetükben olyan folyamatokat, jelenségeket is negatív megvilágításban ábrázolnak, amelyek megítélése hosszabb történeti folyamatokba ágyazva korántsem egyértelmű. Az egyoldalú megközelítés veszélyét hordozza magában az a tény is, hogy a Jagelló-kor harminchat éve Mátyás uralkodása és a török hódoltság időszaka közé esik, s ez a két korszak egymással homlokegyenest ellentétes képzetet idéz föl közgondolkodásunkban: míg Mátyás a dicsőséges uralkodó, a jeles hadvezér, a tudós művészetpártolóként él a köztudatban, addig a török hódoltság időszaka a nemzeti sorscsapás, a hanyatlás, az ország európai szerepének végvidékké degradálódásának gondolatát ébreszti.

A felületes szemlélő számára egyértelműnek tűnik, hogy az ilyen mértékű süllyedést csak a Jagelló-kor idézhette elő. Már a kortársak, de a későbbi nemzedékek is a Jagellók korában keresték és vélték fölfedezni a magyarázatot. A történészek látásmódját is előre meghatározták bizonyos kötöttségek. A történeti kutatás, mint minden tudományos vizsgálódás, kérdéseket tesz föl, és ezekre keresi a választ. Azt, hogy a történeti forrásanyag milyen eligazítást nyújt a kutatónak, az is meghatározza, hogy milyen kérdéseket fogalmaz meg, milyen kérdésekre keresi a választ. Más szavakkal: ha egy adott korszakban válságjelenségeket keresünk, nagy a valószínűsége, hogy találunk is ilyeneket, mivel a történelem sokszínűsége folytán egyetlen korszak sem mentes ezektől. A lehetőségekhez képest legnagyobb mérvű objektivitást a komplex megközelítési mód biztosíthatja.

Dolgozatunk¹ azt a célt tűzi maga elé, hogy megvilágítsa, a korszerű történetírás Jagelló-kori rendiséggel kapcsolatos állásfoglalása milyen alapon nyugszik, milyen áttételeken keresztül alakult ki, milyen eltérő álláspontok fogalmazódtak meg a két világháború közötti időszak történetírásában. Célunk a problémakör tudománytörténeti felvázolása, ezért az elemzés során általában nem térünk ki az eltérő álláspontok történetfilozófiai alapjainak és

egyéb lehetséges mozgatórugóinak részletes eszmetörténeti elemzésére, noha az ezekre történő utalás bizonyos esetekben elkerülhetetlen.

Kutatásaink során nem törekedhetünk a maradéktalan teljességre. Megítélésünk szerint a vizsgált szakirodalom tartalmazza mindazokat az irányzatokat, amelyek a kérdés tudománytörténeti feldolgozásához elengedhetetlenül szükségesek. Történetírásunk a legutóbbi időszak kutatási eredményei alapján árnyalt, a korábbiaknál hitelesebb képet rajzolt a Jagelló-kor rendi viszonyairól. A korszak általános megítélésével kapcsolatban elmondhatjuk, hogy megdőlt az a korábban általánosan elfogadott beállítást, amely szerint 1490 után Magyarországon általános hanyatlás következett be. Megalapozottabbnak tekinthető az a megközelítés, amely szerint az ország gazdasági, társadalmi, politikai szempontból átalakuláson ment keresztül, amely válságjelenségekben mutatkozott meg. Az átalakulási folyamat előzményeit nem lehet csupán a Jagelló-korszakon belül keresni, hosszabb történeti időszakot kell a történészeknek vizsgálni ahhoz, hogy a folyamatok igazi mozgatórugóit felfedhessék. Az egyetemes történet megismerése is elengedhetetlen előfeltétele ezen jelenségek megértésének.

A korábbiaknál elmélyültebb társadalom- és kormányzattörténeti kutatások magáról a korabeli rendiségről alkotott képünket is megváltoztatták. Nem tartható az a nézet, amely szerint az országos politikában a két szembenálló erő a főnemesi párt és a köznemesi párt lett volna. A bárói érdekazonosságon alapulva létezett ugyan főúri párt, de ez nem tekinthető azonosnak a kétségtelenül szintén létező udvari párttal, és nem tekinthető német pártnak. A köznemességnek a köznemesi párttal való azonosítása helyett helyesebb a köznemesi politikát irányító középbirtokosokról beszélni, akik gyakran maguk is familiárisi függésben voltak, és néhány esetben az udvari párt részeként politizáltak. Egyértelműen téves a köznemesi párt Szapolyai pártként való beállítása, hiszen a nagyhatalmú vajda az esetek többségében a főnemesi párttal egyetértésben politizált, illetve saját személyes céljainak előmozdításán fáradozott, és ennek érdekében olykor a köznemességet is felhasználta. A pillanatnyi politikai hovatartozást és függőségi viszonyokat nem lehet az egész korszakra vonatkoztatva kivetíteni, mivel ekkor átalakulóban van a familiaritás rendszere. A korábbi patriarchális dominus-familiáris viszonyt a lazább servitori viszony váltja fel.

Az országgyűléseket és a törvényeket illetően elmondhatjuk, hogy téves volt a korábbi történetírás azon tétele, hogy a Jagelló-korban sok jó törvény született, csak ezeket nem hajtották végre, ezért a törvények történeti vizsgálata fölösleges. Az újabb kutatások szerint a törvényeket többségükben mindenféleképpen megkísérelték végrehajtani, a siker attól függött, hogy a tényleges hatalommal rendelkező nagybirtokosok milyen mértékben támogatták az illető törvényt. A törvénszövegek fontos forrásait alkotják a különböző politikai csoportok törekvései vizsgálatának.²

A dualizmus időszakának történetírói elévülhetetlen érdemeket szereztek a tudományos történetírás megalapozásával. A Jagelló-korral kapcsolatban is számos új adat vált ismertté. A kutatók érdeklődésének homlokterében a politikatörténet, a hadtörténet, és ezekkel összefüggésben a mohácsi vész kérdése állt. Az állami függetlenség elvesztésének okát azonban a legtöbb

történész az erkölcsi romlásban vélte fölfedezni, de a korszak vége felé már megjelenik egy új generáció, akiknek műveiből érezhető: a történetírás új utakat keres, a tartalmatlan, semmitmondó moralizálást fel kívánják váltani egy, a történeti kérdések iránt fogékonyabb szemléletmóddal.³

Nagy jelentőségű a Jagelló-kori társadalmi és politikai viszonyok, a rendi tagoltság jobb megismerése szempontjából Szekfű Gyula 1912-ben napvilágot látott tanulmánya, a *Szerviensek és familiárisok*, amely nem kizárólag a Jagelló-kori fejleményeket vizsgálja, hanem egy fejlődési folyamatot követ végig, amelynek során kialakult a hűbériség sajátos magyarországi változata, a familiaritás. Szekfű tanulmánya nem vehető össze a korábbi történetírás Jagelló-korról szóló alkotásaival. Teljesen mentes a moralizáló nézőponttól, illetve az azzal szükségszerűen együttjáró naív, felszínen mozgó magyarázatoktól, következtetésektől. Szekfű szigorúan csak a forrásokra hagyatkozik. Kitűnő lényeglátó képességével rámutat a folyamatok, összefüggések mibenlétére. Nem fedezhető fel művében prekonceptió, nem mondanivalójának függvényében dönti el, hogy mely források a fontosak, és melyek a kevésbé fontosak vagy mellőzhetőek, hanem a források beszélnek megvilágítva az általuk megőrzött történeti valóságot. Szekfű művében a kritikai-filológiai módszert már teljes kifejelettségében szemlélhetjük. Kutatásai a familiárisi rendszer Jagelló-kori sajátosságainak korábban ismeretlen részleteit tárják fel. Okleveles anyag segítségével bizonyítja, hogy nemesember ítélkezhetett nemesember fölött,⁴ éppen akkor, amikor Werbőczy a nemesi egyenlőséget kodifikálta a Hármaskönyvben. Rámutat arra, hogy a familiárisi rendszer felemelkedési lehetőségét jelentett a nem nemesek számára is.⁵ A Jagelló-kori hatalmi viszonyok megértéséhez alapvető fontosságú következtetést fogalmaz meg az alábbiakban: „A familiáris viszony alapján álló nagybirtokos osztály patrimoniális hatalmának a politikai élet lefolyására is nagy hatása volt, különösen, ha a közjogi hatalom nem érvényesült eléggé, mint pl. Zsigmond, V. László, vagy a Jagellók alatt”.⁶ A nagybirtokosok familiárisaikon keresztül befolyásolni tudták a megyékben folyó politikát is: „Noha az 1486-os törvény kimondja, hogy alispánt a megyéből való tekintélyes emberek közül kell kinevezni, azonban a XVI. sz. közepéig a főispánok familiárisaikat nevezik ki alispánná”.⁷ Hasonló a helyzet a közjogi méltóságok esetében, a különböző hivatalok élére kinevezett személyek familiárisaikat alkalmazták az alsóbb hivatali tisztségek betöltésére: „Szapolyai Erdélyben ugyanolyan territoriális hatalommal rendelkezett, mint Kán László, Hunyadi és Újlaki. A familiárisokon alapuló közigazgatási szervezet patrimoniális jellegű volt”.⁸ A király és a területi hatalmat gyakorló méltóságok betöltői közötti viszonyt is patrimoniális jellegűnek tartja: „A király és az erdélyi vajda közötti tisztán patrimoniális jellegű viszonyt csak a Jagellók korabeli törvényhozás próbálja megkérdőjelezni, mikor bizonyos dolgokat kérni merészelnek a királytól a vajdaság betöltését illetőleg”.⁹ Ez a viszony olyan erős volt, hogy ezt még a legnagyobb főurak sem merték semmibevenni: „Az erdélyi vajda kinevezése királyi felségjog, amelyet még a hatalom nélküli II. Ulászló is gyakorolt”.¹⁰ A köznemesség Jagelló-kori politikai törekvéseit vizsgálva megállapítja: „A Szapolyai párt ereje a köznemesség politikailag iskolázatlan, könnyen vezethető tömegén nyugodott, és nekik az állt érdekükben, hogy a Hármaskönyv ne

ismerje el a főurak rendjét, közjogilag csak annyit érjenek, mint a legszegényebb nemes”.¹¹ Szekfű bírálja azt a jogtörténeti iskolát, amely Werbőcziről dicshimnuszokat zeng. A Hármaskönyv ugyanis a főurak és a köznemesség közötti különbség elmosására törekedett.¹²

Szekfű tehát a már szinte közhellyé vált udvari párt-köznemesi párt képlet fölé emelkedik, nem áll egyik párt oldalára sem, így a történeti valóság hitelesebb feltárására, az igazi összefüggések korábbiaknál pontosabb megvilágítására nyújt példát, és új fejezetet nyit a magyar középkorkutatás történetében. Sajnálatos, hogy a későbbiekben Szekfű elsősorban nem középkori témákra összpontosította figyelmét.

A két világháború közötti időszak történetírásában jelentős előrelépés történt a Jagelló-kori rendiség kutatását illetően, ez azonban a korszak első felében még kevésbé érződik. Az ítéletalkotásban az erkölcsi szempontok játszanak domináns szerepet. A történeti gondolkodás fejlődésére bénítólag hatott a közgondolkodásban ekkor meggyökerező Mohács–Trianon párhuzam, melynek esztétörténeti fölvázolására nem kívánunk vállalkozni, csak utalni szeretnénk arra, hogy a párhuzam a történeti kutatás figyelmét az erkölcsi tényezők (züllés, romlottság, haszonlesés stb.) felé fordították, és így a valóságos mozgató erők homályban maradtak.

Témánkhöz szorosan nem illeszkedő kérdést dolgoz fel Mályusz Elemér 1926-ban a Társadalomtudomány című folyóiratban megjelent tanulmánya *Az 1514. évi jobbágyháború okai*.¹⁴ Hogy mégis kitérünk erre az írásra, annak az az oka, hogy új látásmód jelentkezik a cikkben. Noha Mályusz is züllött kornak tartja az 1490–1526 közötti időszakot, és a főrendeket kíméletlen önzéssel vádolja, ezt nem tekinti a történeti események végső mozgatórugójának. Már kérdésfeltevése is újszerű. „Márki hatalmas műve sem ad választ arra a kérdésre, hogy *miért* kellett kitörnie a felkelésnek... A jobbágy-ság helyzete Mátyás alatt, és korábban is olyan rossz volt, mint 1514-ben, mégsem tört ki felkelés”.¹⁵ Ezért az okokat máshol lelhetjük fel: „A felkelés magyarázatát a *polgárság* történetében kell keresnünk”.¹⁶ Anélkül, hogy a jelen témánkhöz kevésbé kapcsolódó tanulmányban elmélyednénk, megállapíthatjuk, hogy Mályusz igazi nagy történészhez méltóan nem elégszik meg a felszínen maradó vizsgálódással, hanem a dolgok mélyére igyekszik hatolni, a társadalmi osztályok, rétegek között feszülő érdeellentéteket igyekszik feltárni, mert csak ez vihet bennünket közelebb a történeti folyamatok jobb megismeréséhez. A törvények vizsgálatánál is a *cui prodest* elvet alkalmazza: „A nagybirtokos oligarchiák érdekeit képviselte az a törvény, hogy a mezővárosok lakóinak is kell kilencedet fizetniük”.¹⁷ A Jagelló-kor egyéb fejleményeinek vizsgálata szempontjából sem elhanyagolható az a megfigyelés, hogy a fent említett törvényt végre is hajtották.¹⁸ Vagyis: ha valamely törvény az oligarchák érdekében állt, akik birtokaik révén az ország jelentős területei fölött gyakoroltak ellenőrzést, akkor azt a törvényt rendszerint végre is hajtották. Mályusz Elemér kutatásai, mint a későbbiekben látni fogjuk, döntő jelentőségűek voltak a Jagelló-kori rendi viszonyok jobb megismerése szempontjából is.

Hasonló szemlélet jellemzi a szerző 1930-ban megjelent tanulmányát, melynek címe: *Az 1498. évi 41. törvénycikk*.¹⁹ Ez a nevezetes cikkely mondja

ki, hogy a városlakók is tartoznak kilencedet fizetni bérelt földjük után. A korábbi szakirodalom, ha egyáltalán foglalkozott ezzel a törvénnyel, azt úgy mutatta be, mint a Jagelló-kor városellenes, polgárságellenes nemesi politikájának kiáltó példáját. Mályusz Elemér lényegesen módosítja az elfogadott nézetet, amikor ezt állítja: „A törvény lényegében... Mátyás korának alkotása. Logikus bevezetése a földesúr és a polgárság közötti viszálynak, melyet Mátyás a földesúr javára és a polgárság kárára akart befejezni”.²⁰ A szerző a Jagelló-kor fejleményeit nem elszigetelt, egyes események halmazának tekinti, hanem hosszú történeti folyamatokat vizsgál, és figyelme kiterjed a gazdaság- és társadalomtörténetre is. Nyilvánvalóvá teszi, hogy ha a Jagelló-kor eseményeit nem helyezzük bele egy hosszabb történeti folyamatba, akkor csak felszínes, semmitmondó, gyakran téves magyarázatokat kaphatunk a feltett kérdésekre. Mályusz fent említett megállapítását az alábbi gazdaságtörténeti okokkal támasztja alá: „A census növelésének oka a földesúr részéről az volt, hogy a pénz a XV. században lassú értékcsökkenésen ment keresztül, és mivel a census állandó összegben volt megállapítva, a földesúr bevétele csökkent”.²¹ Tehát a törvény meghozatalának oka nem a Mátyás halálát követő időszak fejleményeiben rejlett, hanem egy hosszabb történeti folyamat betetőzéseként jött létre. Joggal állapítja meg a szerző azt a lényeges módszertani elvet, hogy „nem szabad az egész Jagelló-kor törvényhozását lomtárba illő kifejezésekkel magyarázgatnunk, hanem minden kérdésnél külön-külön kell kutatnunk a XV. századi fejlődést, úgy mint az az okleveles anyagból kihüvelykeztető”.²² Mályusz az első olyan történész, aki a Jagelló-kort nem hanyatló, tragikus kornak ábrázolja, hanem a korábbi gazdasági, társadalmi és politikai tendenciák logikus fejleményeként tekint az 1490–1526 közötti időszak történetére, amelynek tendenciái természetesen nem is voltak egyedi magyar sajátosságok, hanem tágabb környezetünk folyamataival összhangban alakultak. Megemlíti, hogy „a XIV–XV. század folyamán egy felemelkedő parasztbérlői réteg jelenik meg, amely azonban erős ellenálló erőbe ütközik, a földesúri joghatóságba”.²³ „A földesúri joghatóságnak ez a folytonos erősödése nem kizárólag magyar jelenség. Időben még korábban hasonló jelenség tanúi vagyunk Németországban”.²⁴ Amellett, hogy fontos szempontokat ad a Dózsa-féle parasztháború hitelesebb ábrázolásához, olyan általános, a Jagelló-kori rendiség kutatásában lényeges elveket fogalmaz meg ebben a tanulmányban is, melyeket a mértékadó kutatás máig érvényesít.

A Jagelló-kori rendiség jobb megismeréséhez vezető úton jelentős előrelépést jelentettek Mályusz Elemér újabb, ezúttal már a szoros értelemben vett témánkhöz kapcsolódó tanulmányai.²⁵

A szerző a XV. századot és a XVI. század első negyedét a hűbéri társadalomból a rendi társadalomba való átmenet időszakaként ábrázolja. Max Weber nyomdokain haladva vizsgálja a magyarországi társadalmi fejlődésben végbemenő folyamatokat. Figyelembe veszi a hazai és külföldi szakirodalom eredményeit, rámutat a magyarországi fejlődéssel párhuzamos külföldi tendenciákra. A hazai fejleményekkel kapcsolatos előadását gazdag forrásos bizonyítékanyaggal támasztja alá. Tanulmányaiból kiszorul a tartalmatlan moralizálás, és helyére benyomulnak a tudományos szempontok. Akárcsak korábban idézett tanulmányaiban, itt is a korábban elkezdődött, hosszú törté-

nelmi folyamatba ágyazza be a Jagelló-korral kapcsolatos következtetéseit. Kutatásai alapján olyan kép bontakozik ki az 1490–1526 közötti időszakról, mely szerint nem emberi gyarlóságok következtében hanyatlásnak indult korszakról van szó, hanem természetes úton haladó társadalmi átalakulási folyamatról, amely a külső körülmények kedvezőtlen összjátéka folytán vezetett a mohácsi csatavesztéshez és később az ország három részre szakadásához. Elsőként Mályusz állapítja meg, hogy ennek a társadalmi átalakulási folyamatnak voltak pozitív elemei is. A rendiség mindenképpen korszerűbb a hűbériségnél, tehát a magyar társadalmi fejlődést nem szakította meg a török hódítás, a magyarság tovább haladt a nyugat-európai országok által befutott társadalomfejlődési pályán. A rendiség szükségképpen magával hozta az összetartozás tudatának erősödését. Az ország területi integritása helyreállításának gondolatát nem tudta megtörni a 150 esztendő török uralom sem. A Jagelló-kori fejlemények nagyban hozzájárultak a nemesség öntudatának megerősítéséhez. Mályusz tanulmányainak végkicsengése az, hogy bár a rendiség kialakulásával járó válsághelyzet csökkentette a magyar állam ellenálló erejét a törökkel szemben, hosszú távon mégis előnyös volt a társadalmi fejlődés szempontjából a hűbériségből a rendiségbe való átmenet.

Mályusz Elemér kutatásai indították el azt a folyamatot, amely a Jagelló-kori rendiség megítélésében bizonyos korrekciók irányába hatott. Mályusz érvelése a következő: a nagybirtokos oligarchia tagjainak a hatalomban való minél aktívabb részvételre irányuló törekvése nem a Jagelló-kor főurainak erkölcsi romlottságából következik. „A gazdasági és társadalmi fejlődés, hűbéri korszakban annyira a nagybirtok megerősödésének kedvezett, hogy uraiban a hatalom utáni vágynak szinte hatványozottan kellett fokozódnia.”²⁶ [Mátyás halála után] „bizonyos, hogy a főurak önzése nem kizárólag személyi motívumokból fakadt. Nagybirtok és oligarchikus uralmi törekvés oly végzettszerűen összekapcsolódott, hogy a köznemes is, mint Zápolyai István vagy Kinizsi Pál, mihelyt uradalmak birtokosa lett, gondolkodásában és életfelfogásában a régi előkelőkhöz hasonult.”²⁷

A társadalmi átalakulás, a hűbériségből a rendiségbe való átmenet a Jagelló-korban abba a stádiumba jut, amikor a köznemesség már képes ellenúlyozni az oligarchiák hatalmi törekvéseit, de képtelen önálló kormányzásra, ezért a rendekkel szemben a királyi hatalom megerősítésére törekszik. A köznemesség az az erő, amely arra készíti a nagybirtokosokat, hogy ne önálló fejedelemségek megszervezésére törekedjenek, hanem a nagybirtokban rejlő, vagy azzal kapcsolatba hozható gazdasági erőforrások legteljesebb kiaknázására.²⁸

A Jagelló-kori országgyűlések története, dekrétumaik szövege kiválóan alkalmas arra, hogy a köznemesség politikai törekvéseiről és valós politikai súlyáról képet alkothassunk. Mályusz nem veszi át a hagyományos főnemesi párt – köznemesi párt sémát, hanem a tényleges politikai lépésekből igyekszik megrajzolni a rivális politikai csoportok összetételét és törekvéseit. „Az országgyűlési dekrétumok a köznemesi tervek fokozatos megvalósulásáról tanúskodnak ... társadalmi vonatkozásban a familiaritás megszüntetésével [a köznemesi vezetők] a nagybirtok szolgálatában álló nemesi tömegeket a maguk oldalára akarták állítani.”²⁹ A célok megvalósításához kezdetben úgy

tűnt, elegendő az országgyűléseken való személyes jelenlét: „Mikor a köznemesség nagy tömegekben megjelent az országgyűléseken ... a királytól és a főuraktól engedményeket és ígéreteket kapott, mihelyt azonban elszéledtek képviselői, az uralkodó, mintha mi sem történt volna, megint régi tanácsadóira hallgatva, a régi szellemben kormányozott.”³⁰ Ezért a köznemesség arra törekedett, hogy képviselőit bejuttassa a királyi tanácsba, ahol beleszólást gyakorolhattak volna a kormányzásba. Sikerült is a köznemesei ülnököknek bejutni a tanácsba, itt azonban nem a köznemesség érdekeinek képviselőiként szerepeltek, hanem familiárisként, uraik érdekeinek megfelelően kellett működniük. „Mindezek az intézkedések nem adták a köznemesség kezébe a hatalmat. Képviselői tekintélyt és vagyont illetőleg nem versenyezhettek a nagyhatalmú országnagyokkal ... háttérbe szorultak a tárgyalásokban ... [a köznemesség] hatalomhoz csak akkor jutott, amikor a Zápolyai vezette főúri párttal szövetekezett. Legnehezebb volt változtatni a tényleges társadalmi helyzeten. Évszázados, öröklött hagyományok tartották életben és érvényben a familiaritást, amely a köznemesség javarészét néhány nagybirtokos vezetése alá helyezte, s mert az előbbire gazdaságilag előnyös volt, nemcsak szilárd és természetes, hanem változtathatatlan kapcsolatnak látszott.”³¹

A köznemesei politikai irányvonalat úgy értékeli Mályusz, hogy az: „... annyival volt különb az oligarchiánál, hogy nem akarta korlátozni a királyi hatalmat, hanem régi fényébe kívánta visszaállítani.”³² A köznemesei programot tehát jobbnak és méltányosabbnak tartja.³³ A hűbériségből a rendiségbe való átmenetnek nem kellett feltétlenül zavarokhoz vezetnie. A baj az volt, hogy hiányzott az erős királyi hatalom, amely irányíthatta volna a fejlődést.³⁴ Mályusztól sem kapunk azonban feleletet arra, hogy miért volt gyenge a királyi hatalom.

Werbőczy Hármaskönyvét értékelve Mályusz megállapítja: „Mindazt, amit a nemesség csak óhajtott elérni, Werbőczy úgy tüntette fel, mint régóta, ősidőktől fogva meglévő, tényleges állapotot, mint egy nagy jogrendszer integráns részét. Leglényegesebb elve, hogy Magyarországon minden főpap, báró, mágnás és nemes egyforma előjogokat élvez, egy és ugyanazon törvény és szokásjog alatt áll.”³⁵ Mályusz végkövetkeztetése az, hogy a rendi társadalom kialakulásának folyamata a Jagelló-korban zárult le, mivel a lényegesen nagyobb társadalmi mobilitást biztosító hűbéri társadalom után kialakult a zártabb, tagoltabb rendi társadalom szerkezete: a főrendek elkülönültek a köznemességtől, a köznemesség a jobbágyságtól és a városi polgárságtól. A polgárságnak, mint rendnek megszilárdulását érte el a Werbőczy 1514-ben, mikor a vámhelyek mellett a városokat is ki akarta vonni a főurak fennhatósága alól.³⁶ Az 1514-es törvények azt is jelentették, hogy jobbágy többé nem lehetett familiáris, és így a nemesség lefelé éppen úgy éles vonalakkal elkülönült, mint felfelé a főurakkal szemben. A rendi társadalom kialakulása fejeződött be ezzel.³⁷

Szilágyi Loránd 1930-ban megjelent tanulmánya, melynek címe *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526*³⁸ a Mályusz által megjelölt nyomvonalon haladt tovább. Jelen témánk szempontjából nem is annyira a szerző eredményei a lényegesek, mint inkább a téma-választás és a módszer. Szilágyi Loránd a tartalmatlan moralizálás helyett a

kormányzattörténetre, az intézményi fejlődésre fordítja figyelmét. Ily módon a Mátyás- és Jagelló-korszak történetének eléggé elhanyagolt fejezetét tárja föl szigorúan elsőkézből származó adatok, oklevelek alapján. Bár a Szilágyi által alkalmazott módszerrel szemben utóbb jogos kifogások merültek föl,³⁹ az mindenképpen előrelépés volt, hogy a szerző egy intézmény szerepének rekonstruálására törekedve próbálta megfejtetni, hogyan működött a középkori magyar állam kormányzása 1458 és 1526 között. Cáfolja azt a Schiller Bódog nyomán elterjedt és utóbb mégis helyesnek bizonyult nézetet, mely szerint létezett egy úgynevezett „tágabb királyi tanács” és egy „szűkebb királyi tanács”.⁴⁰ A későbbi kutatás nem erősítette meg Szilágyi Loránd azon megállapítását sem, mely szerint „a királyi tanácsban megjelenő köznemesek a prelátusokat és bárókat teljesen háttérbe szorították, ezt bizonyítja az országgyűlések története és a főúri referensek számának megcsappanása, különösen II. Lajos korában ...”,⁴¹ amely következtetésre a szerzőt téves kiinduló tétele vezette. Ez azonban semmit sem von le a tanulmány érdemeiből. A külhoni intézményi fejlődéssel összehasonlítva a hazait, megállapítja, hogy „a kancellária nagymértékben előtérbe került, és a belkormányzat bürokratikus jellege a XVI. század első negyedére nálunk is kifejlődött.”⁴² A rendi viszonyok alakulásával tehát lépést tartott az intézményrendszer fejlődése is. „II. Ulászló és II. Lajos alatt külügyi kormányzatunk is kezd szilárdabb jelleget nyerni.”⁴³ Végkövetkeztetésként megállapítja, hogy „a középkorban az igazságszolgáltatás teljesen különvált az államigazgatás más ágaitól, lépést tartva a nyugati párhuzamokkal.”⁴⁴ Szilágyi Loránd tanulmányának eredményeit a későbbi kutatás számos ponton módosította, elvitathatatlan érdeme azonban a kormányzattörténet jelentőségének felismerése, amellyel a kutatás figyelmét felhívta egy akkor még kevésbé ismert területre.

Új oldalról, az esztorténet felől közelíti meg a Jagelló-kori rendiség problematikáját Deér József *A magyar nemzeti öntudat kialakulása című tanulmányában*.⁴⁵ A szerző nem foglal állást a már tradicionálissá vált főnemesi párt-köznemesi párt sémával kapcsolatban, ehelyett a magyar rendiség egyik alapelemének, a köznemesi rendnek az öntudatra ébredését vizsgálja, és megállapítja, hogy ebben a folyamatban a Jagelló-kori országgyűléseknek elvitathatatlan szerepük volt: „A nemesi öntudat növelését nagyban elősegítették azok az országgyűlések, ahol a nemesség fejenként megjelent, különösen a Jagelló-korban, ahol a köznemesi pártvezérek magyarul szóltak hívekhez. Az idegengyűlölet volt az a lelki bázis, melyre Werbőczy és Zápolya sikerrel építettek.”⁴⁶ A kialakulóban lévő nemesi öntudatnak mintegy megtestesítője a Hármaskönyv szerzője: „Werbőczy politikai elvei, közjogi felfogása és nacionalizmusa mind a szittyá tudatból táplálkoznak s a krónikából maradéktalanul levezethetők. Igaz ugyan, hogy erős vallásossága érzékennyé tette a keresztény szolidaritás szempontjai iránt is, de a hangsúly a harcias, mással nem törődő szittyaságban volt, és hívei is ezt a motívumot hallották ki elsősorban szavaiból.”⁴⁷ Új elem Deér Józsefnél az, hogy tanulmányában mindenütt hangsúlyozza a köznemesi tömegek műveletlenségét, amely tény már önmagában is lehetetlenné tette, hogy a köznemesség modern értelemben vett politikai irányvonalat alakítson ki. A köznemességnek még a legjobbjai sem voltak képesek arra, hogy az ország külpolitikai lehetőségeiről reális

képet alkossanak, és ennek megfelelő politikát képviseljenek. Deér József tanulmánya meggyőző képet rajzol arról, hogy (egyéb okok mellett) miért nem volt a köznemesség alkalmas arra, hogy önállóan kormányozza az országot. A szerző által felvetett szempontok mértékadónak bizonyultak a kutatás számára a későbbiek során.

A számos részlettanulmány áttekintése mellett nem kerülhető meg a korszak történetírásának reprezentatív szintézise, a Hóman Bálint és Szekfű Gyula által írott Magyar Történet értékelése sem, amelyben a Jagelló-korról szóló részt az utóbbi szerző írta.⁴⁸ A mű az ún. „szellemtörténeti” felfogás jegyében fogant, és ennek a jellegzetességeit magán viseli a korszakunkról szóló fejezet is. Mivel Szekfű Gyula a Jagelló-korra vonatkozólag alap kutatásokat nem végzett, eltekintve az 1912-ben megjelent „Szerviensek és familiárisok”⁴⁹ vonatkozó részeitől, a nagy szintézis idevágó fejezete a korábbi kutatások eredményeinek felhasználásával készült, de új látásmód érvényesítésével, a feltárt adatok új megvilágításba helyezésével. Mint minden jó szintézis, ez is kettős feladatot látott el: magas színvonalon összefoglalta a Jagelló-korral kapcsolatos ismereteket, és ösztönzést adott a további kutatások folytatásához. Sőt azt is elmondhatjuk, hogy még a műben lévő tévedések, egyoldalú megfogalmazások, torzítások is hasznára váltak a történeti kutatásnak, mert egyrészt még feltáratlan problémákra irányították a figyelmet, másrészt pedig már megoldottnak tekintett kérdések újbóli vizsgálatára indították a kutatókat. Ezek mellett olyan új gondolatokat is megfogalmaz Szekfű Gyula, amelyek a résztanulmányok szerzői előtt szükségképpen rejtve maradtak, de amelyek egy nagy formátumú történész nézőpontjából nézve, más korszakokkal való összehasonlítás eredményeképpen, kézenfekvőnek látszanak. A szellemtörténeti látásmód már önmagában véve is a szintézis igényével lép föl, tehát a gazdaság, a társadalom, a politika, a művészeti áramlatok stb. fejleményeit nem elszigetelten, külön fejezetekre bontva kívánja tárgyalni, hanem egységes egészként. Ezt igyekszik érvényesíteni Szekfű is a Jagelló-kor bemutatásakor. Mint említettük, történetírásunkban máig ható érvénnyel elterjedt a Jagelló-kori általános hanyatlás gondolata. Ezt Szekfű már a fejezet elején megkérdőjelezi: „Nem szabad a nemzeti energiák kiszáradásáról, az életerő elszikkadásáról beszélnünk. A magyarság népi és faji összetevőiben semmi változás nem történt, s a hanyatlás miazmái nem is a történet e termő talaját szállották meg, hanem annak egy adott felépítményét, a politikai uralkodás formáit. A rendiség elvesztette ellensúlyát.”⁵⁰ Szekfű a politikai hanyatlás, a rendi anarchia okát a Jagelló-házbeli uralkodó erélytelenségében véli fölfedezni. A fejezet címe „A rendek uralma Mohácsig”⁵¹ is arra utal, hogy nem a királyok uralkodtak, hanem a rendek. Máshol így fogalmaz: „Tragédiánk abból származott, hogy a magyar nemzetet és államát megszemélyesítő király helyébe egy árnyék lépett anélkül, hogy a király feladatait bármely társadalmi osztály magára tudta vállalni.”⁵² Ez az érvelés nem újkeletű, korábbi történetírásunkban is állandóan visszatérő tétel volt a Jagelló uralkodók gyengekezűsége. De ez önmagában még nem ad választ a felvetődő újabb kérdésekre. Miért volt II. Ulászló és II. Lajos gyengekezű uralkodó? Ez a tény jellembeli fogyatékoságokkal magyarázható, nemzeti sajátosságokkal, vagy egyéb okokkal? A kérdések száma még növelhető lenne. A hanyatlás valódi okát, okait

Szekfű sem képes feltárni, csak ismérveit sorakoztatja fel. Figyelemreméltó tény, hogy a válságjelenségek között megemlíti a jobbágyporták számának csökkenését: „Az adóegységet kitevő porták száma 400 ezerről leszállott 200 ezerre, ez mutatja leginkább az országos pusztulást.”⁵³ Ennek a jelenségnek az elmélyültebb elemzésére résztanulmányok híján ekkor még nem volt lehetőség. Teljesen új viszont az a megközelítés, amelyre Szekfű már a fejezet nyitó gondolatában utalt, nevezetesen az, hogy elválasztja a politika válságjelenségeit az élet más területeinek megnyilvánulásaitól, és rámutat, hogy a válságtünetek mellett voltak előremutató jelek is: „A hanyatlás okait a politikai viszonyokban leljük meg. A társadalom mélyére hatolva ugyanis nem hanyatlást, hanem az erkölcsi és kulturális emelkedés tendenciáit figyelhetjük meg.”⁵⁴ A nemzet fennmaradását biztosító törökkori végvári harcok hősei is méltán meríthettek erőt a Jagelló-kori elődök példájából: „A népi erők érintetlenek, egészségesek, ezt bizonyítja pl. Szabács, Zimony, Nándorfehérvár hősi védelme. Csak a felépítmény volt beteg, de éppen ezen fordult meg minden.”⁵⁵

Szekfű a korábban elfogadott Jagelló-kori általános hanyatlás nézet helyett egy jóval sokszínűbb, és ennek megfelelően valóságosabb képet rajzol a korszakról, amelyben a romlás mellett voltak egészségesen, töretlenül fejlődő történeti hatóerők is, amelyek a következő korszakban bontakoztatják ki igazán a hatásukat. Megítélésünk szerint azért rajzolhatott Szekfű ilyen képet a Jagelló-korról, mert azon kevés magyar történészek egyike volt, akik képesek voltak az egész magyar történelmet átfogni és egységes szemlélettel ábrázolni. Noha Szekfű forrásokig lehatoló kutatásokat többnyire a magyar történelem újabb korszakainak területén végzett, pályája kezdetén foglalkozott középkorral is. Minden korszakkal kapcsolatosan voltak forrásos kutatásokra támaszkodó ismeretei, s így az egyes korszakok összehasonlítására is joggal vállalkozhatott. Ha a Jagelló-kort csak az azt megelőző korszakhoz, vagyis Mátyás korához viszonyítjuk, mint ahogy azt a Jagelló-korral foglalkozó történészek is tették, a kép csak sötét színekkel volt megrajzolható az ismeretek korabeli szintjén. Szekfűnek viszont, aki nem középkorkutató volt, más korszakokkal is méltán összevethette a Jagellók korát, és ily módon árnyaltabb ábrázolást alakított ki, sikerült rávilágítania az előremutató tendenciákra is. A jelenség ahhoz hasonlítható, mint amikor egy festményt túl közelről nézünk: megfigyelhetjük az ecsetkezelést, de nem mérhetjük fel a kép összehatását. A Jagelló-korral középkorkutatóként foglalkozó történésznek nehéz elkerülnie ezt; „túl közel” áll a képhez, elveszik a részletekben, gyakran egy másik korral foglalkozó történész vesz észre olyan jelenségeket, amelyek a specialista előtt rejtve maradtak. Ennek jelentőségét persze nem szabad túlbecsülnünk, ez csak kivételes felkészültségű történészek, mint Szekfű Gyula esetében lehet igaz.

A másik tényező, amely Szekfű Jagelló-korral kapcsolatos értékelését differenciáltabbá tette a korábbi művekben olvasható értékelésnél, az akkori történelmi körülményekkel van kapcsolatban. A *Magyar történet* a Trianon utáni Magyarország történetírásának reprezentatív szintézise. Trianonnak a magyar történeti tudatra gyakorolt hatását itt nem feladatunk kifejteni, de annyit feltétlenül meg kell említenünk, hogy a Trianonhoz vezető korszakot

éppen Szekfű Gyula: *Három nemzedék* című könyve⁵⁶ nyomán a közgondolkodás és bizonyos megszorításokkal a történeti gondolkodás is hanyatló korszaknak tekintette. A Jagelló-kor, mint egy szintén katasztrófához vezető korszak, méltán kínálkozott a trianoni bukás történeti előképéül. S mint ahogy az 1918 előtti korszakban is voltak pozitív tendenciák, előremutató jelek, a nemzet túlélte a trianoni bukást, és élt benne a jövőbeli felemelkedés reménye, így a török hódoltság korszakát is átvészelte a magyarság, és ez a tény megkönnyítette Szekfű számára, hogy felismerje 1490–1526 közötti történelmünk azon fejleményeit, amelyek hiányában lehetetlenné vált volna a nemzet fennmaradása. Más szavakkal: ha a Jagelló-kor annyira sötét lett volna, mint amilyennek az eddigi történetíróink hitték, érthetetlen, hogyan tudott a magyar társadalom talpra állni és megvédeni önmagát. Szekfűnél tehát már érlelődik a Jagelló-kor lehetséges újraértékelésének gondolata, amely további részkutatások és összehasonlító elemzések után válik majd lehetővé.

Természetesen tudatában vagyunk azoknak a veszélyeknek, amelyek egy monográfia és egy szintézis egy fejezetének összehasonlításában rejlenek, mégis meg kell próbálnunk egybevetni Szekfű Gyula 1912-ben képviselt történetfelfogását a Magyar történetben megtestesült nézetekkel. A Szerviensek és familiárisok fiatal szerzője élesen bírálta a korábbi történetírást moralizálásért, és a nemzeti mítoszteremtés helyett magukra a forrásokra összpontosította figyelmét, mivel azt vallotta: új, hiteles nemzeti önismeretre van szükség, amelyet csak az elfogulatlan történeti vizsgálódásokra lehet alapozni.

A Magyar történetben megjelent Jagelló-kori fejezet, lévén a szintézis jóval kötöttebb történetírói műfaj, nem tartalmazhatott mást, mint az addig megjelent résztanulmányok alapján kibontakozó kép összefoglalását. Ezt a feladatot Szekfű magas színvonalon oldotta meg, de a mű szellemtörténeti jellegénél fogva inkább az új nemzeti mítoszteremtés, mint a hiteles nemzeti önismeret irányában hatott.

A két világháború közötti időszak talán két legnagyobb történeténésének, Szekfű Gyulának és Mályusz Elemérnek a Jagelló-korral kapcsolatos munkásságát egybevetve megállapíthatjuk, hogy szakmai szempontból mindketten messze a dualizmus-kori történetírás színvonala fölött álltak. Mályusz szerint a Jagelló-kor nem jelentett hanyatlást történelmünkben, hanem a korábbi folyamatok logikus folytatása volt, a hűbériségből a rendiségbe való átmenet, amely társadalomfejlődési folyamatot a török hódítás sem volt képes megakasztani.

Szekfű 1912-es tanulmányának tanúsága szerint ugyanezt a kizárólag a forrásokra hagyatkozó szemléletmódot követte, a Magyar történetben viszont úgy látszik, ő is némiképpen a korábbi történetfelfogás hatása alá került, de jóval többet nyújtott a korábbi kutatási eredmények pusztá interpretálásánál: a Jagelló-kort hosszú történeti fejlődési vonulatba illesztve meglátta az árnyoldalak mellett az előremutató tényezőket is, például a kulturális fejlődést.

Mályusz műveihez hasonlóan korszerű megközelítést tartalmaznak az alább említendő tanulmányok, amelyek a korábbinál elmélyültebb társadalomtörténeti érdeklődés jegyében fogantak, és amelyek a pusztán politikatör-

ténet síkján mozgó oknyomozás helyett sokoldalúbb vizsgálódások eredményeképpen íródtak. Természetes, hogy az 1490–1526 közötti korszak történeti folyamatait is a korábbiaknál gazdagabban és valóságghűbben mutatták be. Különösen Szabó István tanulmányait kell kiemelni, amelyek mai ismereteink alapjául szolgálnak az említett kor számos kérdésében. Példamutatók ezek a tanulmányok azért is, mert jelzik: történettudományunk korszerű irányban fejlődött, majd 1948 után a történetírásban is bekövetkezett fordulat derékba törte ezt a vonalat, képviselőit pedig vagy elhallgattatta, vagy pedig periférikus helyzetbe hozta, és ezzel felmérhetetlen károkat okozott a magyar történettudománynak, de különösen a középkorkutatásnak.

Sinkovics István *Nemesség és parasztság* Werbőczy előtt című tanulmányában⁵⁷ a Jagelló-kori rendiséggel kapcsolatos fejleményeket egy hosszabb folyamat részeként ábrázolja, és lehetővé teszi a mélyebb összefüggések felismerését: az 1514. évi törvényekben nem csak a bosszú motívumát kell látnunk, és a Hármaskönyv sem csak egy pusztán erre az alkalomra készült törvénygyűjtemény. A szerző a kor rendi viszonyaiban egy fejlődési folyamat lényeges lépcsőfokát látja, amikor megállapítja: „Modern szétválasztó határt az egyes társadalmi csoportok közé a rendiség húzott, melynek betetőzését jelenti a Hármaskönyv és az 1514. évi törvények. A Hármaskönyv szemléletében végleg diadalmaskodott a rendi gondolat az éles tagoltságot nem ismerő, hűbéri szálakkal át- meg átfűzött középkori társadalom felett. Ezzel pedig megtörtént a magyar társadalom élő egészének szétszakítása, néhány évvel előbb, hogy Mokács mezején sírba hanyatlott a középkori magyar állam.”⁵⁸

Hasonló felfogást képvisel Szabó István,⁵⁹ a középkori magyar parasztság kitűnő kutatója. Werbőczy Hármaskönyvében ő is az öntudatosuló és politikai erőként fellépő köznemesség azon szándékát fedezi fel, hogy elkülönüljön a parasztságtól: „A nemesség a jobbágyságtól élesebben csak a XV. sz. végén, a nemesi rend zömét alkotó köznemesség politikai hatalmának kibontakozásával kezdett elkülönülni. Ezt foglalta jogi keretekbe Werbőczy Hármaskönyve, amely áthidalhatatlanná mélyítette a szakadékot a nemesség és a parasztság között, s ezzel az ország két részre szakadt.”⁶⁰

Szabó 1948-ban megjelent tanulmánykötetében⁶¹ számos kitűnő gazdaság- és társadalomtörténeti dolgozatot közöl, amelyek jelen témánk szempontjából nem részletezhetők, de itt is megerősíti korábbi álláspontját, mely szerint a rendi fejlődés fontos lépcsőfoka az, amikor a köznemesség el kíván különülni a parasztságtól, igazán renddé kíván alakulni. Ezzel magyarázható, hogy „a köznemesség volt az, amely 1514. évi országgyűlésen sietett megvonni a szabad költözködés jogát.”⁶²

A két világháború közötti magyar történetírás jelentős eredményeket mutathat fel a középkorkutatás terén. Noha a Jagelló-kor most is, mint mindig, a középkorkutatás mostohagyermeké volt, ezen a téren is nagy előrelépések történtek. Az 1918 előtti történetírás által előnyben részesített politikatörténet most sem vesztette el népszerűségét a kutatók körében, de az érdeklődés nagymértékben megnövekedett egyéb részproblémák, mint az intézménytörténet, társadalomtörténet stb. iránt.

Itt jegyezzük meg (és ezt a Horthy-korszak témánkkal kapcsolatos

műveiben fellelhető új fejleménynek tekinthetjük), hogy míg a dualizmus kori idevágó művek szerzői rendszerint egyik vagy másik Jagelló-kori párt, irányzat vagy jelentős politikai személyiség mellett teszik le voksukat, és az azzal ellentétes politikai erőket kárhozzatják a mohácsi vereség előidézéséért, 1920 után előtérbe kerül az az irányzat, amely az uralkodó osztály egészének felelősségét hangoztatja, különösen kiemelve azt, hogy az 1514-es törvények kizárták a parasztságot a nemzet kebeléből, tehát kimondatlanul is az a gondolat jelenik meg, hogy a nemzeti sorscsapás elhárítását a nemzeti egység hiánya akadályozta meg, a sorscsapások után pedig a nemzeti egység megszlárdításával lehet a bajokon felülkerekedni. A másik megjegyzés pedig arra vonatkozik, hogy az 1920 utáni történetírásban értékelődik fel különösen Werbőczy nagy művének, a Hármaskönyvnek történeti utóélete. Nevezetesen arról van szó, hogy a Hármaskönyv általánossá váló használata erősítette a szétszakított Magyar Királyság egykori alattvalóinak összetartozásérzését, a közös joggyakorlat az integritás évszázadokkal későbbi helyreállításának egyik fontos előkészítője volt. Hogy ezt miért éppen az 1920 utáni történetírás hangsúlyozza a korábbinál jóval erőteljesebben, ennek magyarázatától jelen dolgozatunk keretein belül eltekinthetünk.

Reálisabbá vált a korszak általános megítélése azáltal, hogy a kutatók egy része a Jagelló-kort nem elszigetelt jelenséggként vizsgálta, hanem beleágyazva egyrészt a hosszabb, több emberöltőn átívelő történeti folyamatok kontextusába, másrészt a külső, az egész közép-európai térséget érintő folyamatokba. Ezek mellett az örömdetes tendenciák mellett tovább él a régi moralizáló látásmód hatása, kisebb vagy nagyobb mértékben befolyásolva a kutatókat álláspontjuk kialakításában. Ez azonban nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy a két világháború közötti történetírás a Jagelló-kor rendi küzdelmeinek és más fontos történeti folyamatainak feltárásához igen nagymértékben járult hozzá, és a felnövekvő történészgeneráció felkészültsége garanciát jelentett volna a magyar középkorkutatás további fejlődéséhez. Az 1948 utáni fejlemények ezt nem tették lehetővé.

Jegyzetek

1. Tanulmányunk egy nagyobb terjedelmű dolgozat egyik fejezeteként íródott. A dolgozat célkitűzése az, hogy bemutassa a Jagelló-kori rendi fejlődéssel kapcsolatos nézetek kialakulását és fejlődését az 1849 utáni magyar történetírásban.
2. Az itt tárgyalt jelenségekre lásd: Kubinyi András: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok. Szerk.: Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp. 1986. 59–99.; Kubinyi András: A királyi tanács köznevesi ülnökei a Jagelló-korban. In: Mályusz Elemér emlékkönyv. Szerk.: H. Balázs Éva, Fügedi Erik és Maksay Ferenc. Bp. 1984. 257–268.; Kubinyi András: A Jagelló-kor. In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből. Szerk.: Makk Ferenc. Bp. 1985. II. 103–133.; Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. Századok 1988. 147–218.
3. Lásd például az alábbi műveket: Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp. 1909.; Szekfű Gyula: Szerviensek és familiárisok. Bp. 1912.; Fögel József: II. Ulászló udvartartása. Bp. 1913.; Uő.: II. Lajos udvartartása. Bp. 1917.

4. Szekfü Gyula: Szervicsek és familiárisok. i. m. 71. 1. jegyzet
5. Uo. 74.
6. Uo. 78.
7. Uo. 108.
8. Uo. 96–97.
9. Uo. 88.
10. Uo. 87.
11. Uo. 120.
12. Uo. 114. és Uo. 1. jegyzet.
13. Lásd például az alábbi műveket: Tóth Zoltán: Mátyás király zsoldosserege (A fekete sereg). Bp. 1925.; Bruckner Győző: Magyarország belső állapota a mohácsi ütközet előtt. In: Mohácsi emlékkönyv. Szerk.: Lukinich Imre. Bp. 1926. 11–40.; Doberdoi Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XII. rész. Az ország süllyedése a Jagellók alatt. A mohácsi katasztrófa 1490–1526. Bp. 1939.
14. Mályusz Elemér: Az 1514. évi jobbágyháború okai. Társadalomtudomány 1926. 373–380.
15. Uo. 373.
16. Uo. 374.
17. Uo. 377.
18. Uo. 378.
19. Mályusz Elemér: Az 1498. évi 41. törvénycikk. Századok 1930. 809–839.
20. Uo. 810.
21. Uo. 821.
22. Uo. 825.
23. Uo. 832.
24. Uo. 834.
25. A hivatkozásokat lásd alább.
26. Mályusz Elemér: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. A hűbériség és rendiség problémája. In: Mátyás király emlékkönyv. Szerk.: Lukinich Imre. Bp. é. n. I. kötet 337.
27. Uo. 382.
28. Uo. 389.
29. Uo. 392.
30. Uo. 394.
31. Uo. 396.
32. Uo. 390.
33. Uo. 408.
34. Uo.
35. Mályusz Elemér: Társadalmi viszonyok. In: Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Dománovszky Sándor. h. n. és é. n. II. kötet 96–97.

36. Uo. 102–103.
37. Uo. 104.
38. Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Bp. 1930.
39. Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. Századok 1988. 147–218.
40. Schiller Bódog: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Bp. 1900. 33.
41. Szilágyi Loránd: i. m. 40.
42. Uo. 60.
43. Uo. 61.
44. Uo. 105–106.
45. Deér József: A magyar nemzeti öntudat kialakulása. Magyarságtudomány 1936. 1–34.
46. Uo. 23.
47. Uo. 27.
48. Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. Bp. 1939. II. kötet 564–611.
49. Szekfű Gyula: Szerviensek és familiárisok. i. m.
50. Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. i. m. II. kötet 564.
51. Uo.
52. Uo. 576.
53. Uo. 577.
54. Uo. 599–600.
55. Uo. 603.
56. Szekfű Gyula: Három nemzedék. Egy hanyatló kor története. Bp. 1920.
57. Sinkovics István: Nemesség és parasztság Werbőczy előtt. In: Úr és paraszt a magyar élet egységében. Szerk.: Eckhardt Sándor. Bp. 1941.
58. Uo. 38–40.
59. Szabó István: Nemesség és parasztság Werbőczy után. In: Úr és paraszt a magyar élet egységében. i. m. 44–80.
60. Uo. 45–47.
61. Szabó István: Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Bp. 1948.
62. Uo. 56.

Ferenc Sebők

*Die Erforschung der Ständeordnung der Jagellonen-Zeit
zwischen den zwei Weltkriegen*

Hinsichtlich der Erforschung der Jagellonen-Zeit war die Zeitspanne zwischen den zwei Weltkriegen durch wesentliche Neuerungen in der Betrachtungsweise und Methode gekennzeichnet. Neben den mit alten (aus der Zeit des Dualismus stammenden) Methoden arbeitenden Forschern erschien eine neue Generation, die sich mit der Verkündung der althergebrachten, für wahr gehaltenen Behauptungen nicht mehr begnügte, sondern einerseits die Umwertung des bereits bekannten und angewendeten Materials der Geschichtsschreibung und der Archive, andererseits neue Quellen zu erforschen beabsichtigte, indem die Jagellonen-Zeit in den Kontext der gesamteuropäischen Geschichtsprozesse eingliedert wurde. Einen wichtigen Fortschritt in der Methode bedeutete die Tätigkeit von Loránd Szilágyi, Elemér Mályusz und István Szabó, die mit Hilfe bislang unbekannter archivalischer Quellen neue Zusammenhänge entdeckt hatten und veranschaulichen konnten, daß die Jagellonen-Zeit bei weitem nicht als der allgemeine Untergang darzustellen sei, da bestimmte gesellschaftliche und kulturhistorische Tendenzen, wenn auch nicht ohne Schwierigkeiten, aber doch weiterhin ihre Geltung hatten. Gyula Szekfü entwarf auf den Seiten der Ungarischen Forschungsergebnisse berücksichtigendes Bild von der Zeit der Jagellonen. Zwar verlautete auch er die altbekannten Thesen über den Niedergang, wies zugleich aber darauf hin, daß trotz der Krisenzeichen in der politischen Sphäre auf anderen Gebieten des historischen Prozesses auch gesunde, eine Entwicklung andeutende Tendenzen wahrzunehmen seien und daß die richtige Beurteilung der Epoche 1490–1526 nur nach neuen Untersuchungen möglich sei. Diese neuen Stimmen in der Geschichtsschreibung verstummten nach der Wende im Jahre 1948, da sie die hervorragendsten Mediävisten zum Schweigen brachte.

Ferenc Sebők

*Studying the Jagellonian System of Estates
between the two World Wars*

The period between the two world wars saw significant changes in the study of the Jagellonian age with respect to attitudes and methodology. In addition to the scholars using old methods (dating back to the Monarchy) a new generation appeared, whose members, not satisfied by repeating the old, assumedly true statements, wished, on the one hand, to re-evaluate known and used narrative and archival sources and, on the other, to uncover new ones, placing the Jagellonian age as a whole into the context of the historical processes of Europe as a whole. From a methodological point of view, the works of Loránd Szilágyi, Elemér Mályusz, and István Szabó meant an important advance because by using so far unknown archival material they

highlighted new relations, and they also managed to demonstrate that the Jagellonian age could not be described as one of general decline, since certain tendencies in the development of society and in cultural history continued, albeit with difficulties. On the pages of his *Magyar történet* [Hungarian history] Gyula Szekfű presented a very subtle picture of the Jagellonian era, which took even recent discoveries into account. Although he too repeated the well-known theses about decay and decline, he pointed out that despite the signs of crisis within the sphere of politics, sound tendencies, capable of development can be discerned in other fields of the historical process, and the correct assessment of the period between 1490 and 1526 was possible with great circumspection only, after thorough research into details. The promising and hopeful processes of historiography were disrupted by the political turn in 1948, which imposed a long silence on the best mediaevalists.